

VLIV INSTITUCIONÁLNÍHO PROSTŘEDÍ NA KONKURENCESCHOPNOST CHORVATSKA A SRBSKA V LETECH 2000 AŽ 2010

Michal Mádr¹, Luděk Kouba²

¹ Mendelova univerzita v Brně, Provozně ekonomická fakulta, Zemědělská 1, 613 00 Brno
Email: xmadr@mendelu.cz

² Mendelova univerzita v Brně, Provozně ekonomická fakulta, Zemědělská 1, 613 00 Brno
Email: kouba@mendelu.cz

Abstract: This article deals with a comparison of the impact of institutional environment on the competitiveness of Croatia and Serbia between 2000 and 2010. After 2000, both states began to implement institutional and economic reforms. Institutional environment is measured and evaluated by concept Governance Matters of World Bank. Because of limited extent of the text, two indicators of the Governance Matters concept – the level of political stability and the level of rule of law – were chosen for a deeper analysis. Competitiveness is determined by the World Competitiveness Index of World Economic Forum. The paper concludes that institutional environment is a weakness of both countries and the slow dynamics of institutional change is, in accord with new institutional economics and new political economy one of the reasons why both countries have had slow growth of competitiveness and in global comparison have fallen behind.

Keywords: Balkan, competitiveness, Croatia, institutional environment, political stability, rule of law, Serbia.

JEL classification: B52, E02, P16, P48

Doručeno redakci: 2.10.2012; Recenzováno: 8.4.2013; 18.4.2013; Schváleno k publikování: 11.9.2013

Úvod

Oblast západního Balkánu zůstává v ekonomické literatuře stále poměrně opomíjeným tématem. Přitom nabízí příležitost testovat koncepty pocházející především z oblastí institucionální či politické ekonomie. Oproti tzv. novým členským státům EU (zejména Visegrad, Pobaltí a Slovinsko) vykazuje tento region řádově nižší kvalitu institucionálního prostředí, a to především v oblasti tzv. politické stability, resp. stability režimu jako takového. S ohledem na relativně vysokou míru podobnosti obou ekonomik i obdobný vývoj v období po roce 1990 jsme se rozhodli zaměřit na komparaci Chorvatska a Srbska. V 90. letech 20. století v těchto zemích existovaly podobně vnímané autoritářské prezidentské režimy, Tuđmanův a Miloševićův, které výrazně ovlivňovaly, a s ohledem na fenomén path dependence ještě dnes ovlivňují, kvalitu institucionálního prostředí obou zemí. Tento příspěvek se zaměřuje na vývoj po roce 2000, tedy na období po pádu obou autoritářských režimů, kdy začaly být prováděny hospodářské, institucionální a politické reformy, jejichž cílem bylo zlepšení ekonomické situace i mezinárodního postavení. Co se týče teoretických východisek, vycházíme v tomto příspěvku především z konceptů nové institucionální ekonomie a nové politické ekonomie.

Nová institucionální ekonomie zdůrazňuje význam kvality institucionálního rámce pro ekonomický rozvoj. Vliv zejména formálních institucí diskutují, resp. testují vlivné příspěvky, jejichž autory jsou Acemoglu, Johnson, Robinson (2004), Hall, Jones (1999), Rodrik, Subramanian, Trebbi (2002) a další. Většina příspěvků tohoto proudu zdůrazňuje

kvalitu právního prostředí a především význam jednoznačně definovaných a dobře vymahatelných vlastnických práv.¹

Témata teorie růstu nové politické ekonomie jsou v řadě ohledů blízké předchozímu proudu, nicméně relativně více je akcentován význam politických institucí. Dle našeho názoru lze v rámci teorie růstu nové politické ekonomie vymezip dva hlavní problémové okruhy: vliv charakteru režimu a vliv politické stability na ekonomický rozvoj. Jako zajímavé či důležité lze vyzdvihnout příspěvky, jejichž autory jsou např. Alesina a kol. (1996), Jong-A-Pin (2009), Jütting (2003), Olson (2000), Przeworski, Limogni (1993).²

V tomto příspěvku využijeme pro měření institucionálních charakteristik obou balkánských zemí koncept Světové banky – Governance Matters ("Kvalita správy"). Ten hodnotí institucionální prostředí na základě šesti ukazatelů, jimiž jsou: úroveň demokracie, politická stabilita, výkonnost vlády, regulační kvalita, právní řád a kontrola korupce (Světová banka, 2012). S ohledem na rozsah textu se zaměříme na dvě sledované oblasti – politickou stabilitu, tedy jedno z klíčových témat nové politické ekonomie, a právní řád, tedy klíčové téma nové institucionální ekonomie. Předznamenejme, že v případě hodnocení kvality právního řádu dosahují obě země dlouhodobě nízkých hodnot, naopak v případě hodnocení politické stability má Chorvatsko oproti Srbsku významnou konkurenční výhodu.

Hlavním cílem tohoto příspěvku je zhodnocení vlivu institucionálního prostředí na konkurenceschopnost evropských tranzitivních ekonomik, a to s využitím dosud relativně opomíjeného příkladu Chorvatska a Srbska. Zvolený vzorek dvou blízkých balkánských ekonomik současně umožňuje demonstrovat význam jednotlivých dimenzí konceptu politické stability i reakci ekonomiky na zlepšení ukazatelů v rámci jednotlivých dimenzí. V první části je představeno institucionální prostředí obou zemí, následně konkurenceschopnost chorvatské a srbské ekonomiky podle Indexu světové konkurenceschopnosti (GCI) Světového ekonomického fóra. Úvodní popisná část je následně doplněna o nástroje korelační analýzy.

Obě sledované země jsou průběžně komparovány s průměrnými hodnotami zemí střední a východní Evropy (CEE), které rozdělujeme na 2 části - *Balkán* (Albánie, Bulharsko, svazové republiky bývalé Jugoslávie bez Slovinska a Rumunsko) a *EU-8* (Baltské země, Česká republika, Maďarsko, Polsko, Slovensko a Slovinsko). Konkurenceschopnost je hodnocena od roku 2003, protože od tohoto roku jsou k dispozici údaje Světového ekonomického fóra i za Chorvatsko a Srbsko.

1 Institucionální prostředí - celkové zhodnocení Governance Matters

Souhrnný index Chorvatska se za období 2000 až 2010 zlepšil o 0,27 v rámci 5-bodové škály (-2,5 až +2,5). Nejlépe je Chorvatsko hodnoceno v oblasti výkonnosti vlády, politické stability a úrovně demokracie. Kvalita regulace dosahuje podobných hodnot jako celkový průměr. Ve srovnání s balkánskými zeměmi dosahuje Chorvatsko dlouhodobě výrazně vyšší úroveň a postupně se přibližuje průměru zemí EU-8. Srbsku se ve sledovaném období podařilo celkové hodnocení výrazně zlepšit o 0,98, ale hodnota indexu stále zůstává v záporné části spektra. Nejlépe je Srbsko hodnoceno v úrovni demokracie a pouze v tomto jediném subindexu překročilo nulu. Výkonnost vlády, kvalita regulace a kontrola korupce vykazují obdobné hodnoty jako souhrnný index. U obou zemí se ve sledovaném období zlepšily všechny subindexy konceptu GM. Chorvatsko je po celou dobu ve všech subindexech hodnoceno lépe než Srbsko (Světová banka, 2012).

¹ Blíže se institucionálními přístupy k teorii růstu zabýváme, viz Kouba (2009).

² Blíže se teorií růstu nové politické ekonomie zabýváme, viz Kouba (2011).

Tabulka 1: GM - souhrnný index

Rok:	1998	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Chorv.	-0,25	0,13	0,30	0,37	0,44	0,36	0,33	0,36	0,38	0,41	0,41
Srbsko	-1,23	-1,12	-0,64	-0,54	-0,40	-0,51	-0,30	-0,28	-0,25	-0,17	-0,14
Balkán	-0,67	-0,57	-0,48	-0,34	-0,27	-0,22	-0,29	-0,30	-0,25	-0,24	-0,21
EU-8	0,50	0,32	0,30	0,47	0,49	0,52	0,46	0,43	0,43	0,48	0,46

Legenda: -2,5 (nejhorší kvalita); +2,5 (nejlepší kvalita); nevážený aritmetický průměr jednotlivých subindexů; vlastní úprava;

Zdroj: Světová banka: One Indicator for Selected Countries. [online][cit. 2013-04-25]. Dostupné z: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/mc_countries.asp>.

Přes zlepšení institucionálního prostředí stále existují v obou zemích podobné problémy, zejména nezávislost médií, zastaralý volební systém, financování politických stran, poměrně slabě rozvinutá občanská společnost, rigidnost pracovního trhu, vyšší nezaměstnanost, politická vůle k vyšetřování korupční kauz a velký nepoměr mezi množstvím vyšetřovaných korupčních kauz a množstvím následných trestních případů. Specifickým problémem Chorvatska je např. vysoký počet státních zaměstnanců (25 % všech pracujících), u Srbska např. postavení národnostních menšin a žen nebo úroveň e-governmentu.³ V tomto textu se zaměříme na problémy v klíčových oblastech politické stability a právního řádu.

2 Politická stabilita

Ukazatel politické stability podle konceptu Governance Matters sleduje možnosti a příčiny vzniku destabilizace dané země, násilí v ní a svržení vlády násilnými prostředky.⁴ Kapitola porovnává stabilitu vlád, etnické a náboženské napětí a možnost vzniku vnitřních konfliktů v obou sledovaných zemích.

V roce 2000 vznikly v Chorvatsku i Srbsku vlády, které byly vnitřně nestabilní. Rozdílnost ve stabilitě vlád nastala po předčasných volbách v roce 2003. V Chorvatsku poté vznikaly poměrně stabilní vlády, byť některé byly menšinové (např. první Sanaderova vláda), naopak v Srbsku nestabilní. Tento rozdíl se dá vysvětlit několika faktory. Prvním faktorem je přítomnost extremistických stran. V chorvatském parlamentu je pouze jedna extremistická strana - Chorvatská strana práva (HSP), a tím že má malý vliv, tak nemá ani tzv. vyděračský potenciál (Hloušek, 2008).

Naopak v Srbsku vyhrála volby v letech 2003 a 2007 (a v roce 2008 získala s podobným počtem hlasů jako vítěz druhé místo) Srbská radikální strana (SRS), která je označována za populistickou, nacionální a extremistickou a jako taková neměla koaliční potenciál, protože ostatní strany s ní odmítly vyjednávat. Vzestup SRS byl spojen se špatnou hospodářskou situací Srbska, s kosovskou otázkou a se zavražděním premiéra Djindiće (Sovák, 2007). Navíc je v srbském parlamentu zastoupeno velké množství politických stran (v roce 2003 16 stran, v roce 2008 21 stran; Inter-Parliamentary Union, 2012), což je způsobeno tím, že v obou zemích většinou kandidují koalice složené z několika stran a že politická scéna v obou zemích je značně roztržena. Spojení těchto faktorů zapříčinilo nestabilní srbské vlády. Problém se silným vlivem SRS vyřešily volby v květnu 2012, ve kterých vyhrála Srbská pokroková strana (SNS) Tomislava Nikoliće. Ta vznikla odštěpením od SRS a je výrazně umírněnější, má koaliční potenciál a stala se dokonce vládní stranou. SRS se zároveň stala neparlamentní stranou (BIRN, 2012a; BIRN, 2012c; Inter-Parliamentary Union, 2012).

³ Blíže se těmito problémy zabýváme, viz Mádr (2012).

⁴ V tomto příspěvku abstrahujeme od jemnějšího rozlišení politické nestability; koncept tzv. elite, resp. non-elite politické nestability rozvíjíme, viz např. Grochová, Kouba (2011).

K lepší stabilitě vlád v Chorvatsku přispěla jednotná orientace všech stran (kromě HSP) na společné priority – vstup do NATO a EU, zatímco v Srbsku neexistovala jednotná shoda na prioritách, s výjimkou odmítnutí nezávislosti Kosova (BIRN, 2012b; Cabada, 2008).

Etnické a náboženské napětí se v Chorvatsku po roce 2000 výrazně snížilo. Podle Human Right Watch (2006) chorvatská vláda postupně umožňuje návrat srbských a romských uprchlíků, zvyšuje úsilí o jejich integraci do společnosti a legislativou bojuje proti diskriminaci těchto etnik. Zahájením procesů s válečnými zločinci a postupným zvyšováním životní úrovně obyvatelstva se rovněž snižuje možnost vzniku nového etnického násilí. Přesto se vrátila pouhá jedna třetina uprchlíků a stále dochází k diskriminaci v zaměstnání a ve veřejné správě na místní úrovni. Od roku 2003 mají národnostní menšiny garantováno 8 ze 100 až 160 parlamentních křesel (celkový počet poslanců je vždy určován novým volebním zákonem). Podle Sováka (2008) přispělo ke zlepšení mezietnického soužití opadnutí nacionalistických nálad z 90. let a marginální postavení extremistických uskupení a stran (např. Chorvatská čistá strana práva, Chorvatská strana práva 1861). V důsledku snížení počtu srbského obyvatelstva na začátku 90. let a integrací Istrie a bývalé Krajiny neexistuje dnes v Chorvatsku žádné hnutí usilující o odtržení od chorvatského státu.

Na rozdíl od Chorvatska, kde se celková politická situace v průběhu první dekády 21. století výrazně stabilizovala, existuje v Srbsku i v současnosti několik mnohonárodnostních oblastí, které stále mohou ohrozit územní celistvost státu a jeho vnitřní bezpečnost – oblast Sandžaku, Preševské údolí a Kosovo. Naopak situace je poměrně stabilní v Autonomní oblasti Vojvodina, která získala rozsáhlou samosprávu, a v Černé Hoře, která se osamostatnila po referendu v červnu 2006. Dalším problémem je začlenění srbských uprchlíků z Bosny a Hercegoviny, Chorvatska a Kosova do společnosti (Štěpánek, 2007).

K uvedeným faktorům vyšší politické stability Chorvatska můžeme přidat také etnickou homogenitu a vstup země do NATO, který rovněž vytvářel pozitivní tlak na kultivaci politického a institucionálního prostředí. Chorvatsko tak vykazuje lepší hodnoty indexu politické stability, nejen ve srovnání se Srbskem, ale i se sledovaným průměrem Balkánu. Zajímavý je pohled na hodnoty zemí EU-8, které dosáhly dlouhodobě určité úrovně politické stability. Zdůrazněme, že markantní zlepšení indexu politické stability v obou zemích můžeme pozorovat mezi lety 1998 a 2002, tedy po pádu Tuđmanova, resp. Miloševićova režimu.

Tabulka 2: GM2 - Politická stabilita

Rok:	1998	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Chorv.	-0,12	0,24	0,50	0,50	0,61	0,41	0,52	0,61	0,57	0,59	0,61
Srbsko	-2,14	-1,70	-0,59	-0,62	-0,57	-0,75	-0,56	-0,59	-0,54	-0,50	-0,41
Balkán	-0,50	-0,51	-0,16	-0,18	-0,19	-0,32	-0,12	-0,05	0,07	0,08	0,00
EU-8	0,71	0,53	0,92	0,95	0,65	0,78	0,82	0,81	0,80	0,71	0,79

Legenda: -2,5 (nejhorší kvalita); +2,5 (nejlepší kvalita); vlastní úprava;

Zdroj: Světová banka: One Indicator for Selected Countries. [online][cit. 2013-04-25]. Dostupné z: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/mc_countries.asp>.

3 Právní řád

Kvalita právního řádu je v rámci konceptu Governance Matters hodnocena podle důvěry ve společenská pravidla a podle míry jejich respektování. Index zachycuje vnímání výskytu násilné i nenásilné kriminality, účinnost a předvídatelnost soudních rozhodnutí a vynutitelnost smluv, tzn. podle nové institucionální ekonomie klíčové atributy fungování tržní ekonomiky.

Nezávislost a efektivnost soudnictví patřily, a v některých oblastech stále patří, mezi klíčové problémy Chorvatska a Srbska. Špatný stav justice má původ převážně v Tuđmanově, resp. Miloševićově éře, kdy se oběma autoritářským režimům podařilo zpolitizovat rozhodování soudů. Společnými problémy byla politická předpojatost soudců jako důsledek závislosti soudů na obou režimech, dlouhé průtahy během soudního řízení a přes milion nevyřízených případů. Specificky „jugoslávským“ problémem byla spolupráce soudního systému s Mezinárodním trestním tribunálem pro bývalou Jugoslávii (ICTY; Peranić, 2006).

Reforma justice v obou zemích se stala základním požadavkem pro vstup do EU. V obou zemích byla reforma zaměřena na snížení počtu soudů a jejich racionalizaci a efektivnost, na vzdělávání soudců, snížení počtu nevyřešených případů z devadesátých let, zahájení nezávislých soudních procesů s válečnými zločinci, zavádění informačních technologií a snížení vlivu politiků na korupční kauzy. V roce 2005, kdy začala hlavní a stále probíhající reforma, mělo Chorvatsko největší počet soudů a soudců na počet obyvatel v Evropě. Srbsko zahájilo reformu justice už v roce 2001, ale tato reforma vedla jen k dalšímu zpolitizování justice. Další reforma z roku 2004 byla podle Rady Evropy v rozporu s mezinárodními pravidly a Nejvyšší soud ji prohlásil za protiústavní (Bieber, Stjepanović, 2006; Peranić, 2006). Špatný stav justice potvrzuje průzkum z přelomu let 2006 a 2007, podle nějž důvěřovalo soudnímu systému pouze asi 30 % Srbů a Chorvatů (English, 2008).

Evropská komise (2010a) pozitivně hodnotí chorvatský pokrok v reformách, např. v oblasti přijímání nové legislativy, ve zlepšení inspekčního dozoru nebo ve zvyšování profesionality soudců. Podle Madir (2011) zavedlo Chorvatsko v rámci reformy soudnictví např. Soudní akademii, snížilo množství nevyřízených případů o 10 %, byť ne rovnoměrně, či přijalo závazek snížit počet přestupkových soudů do roku 2017 ze 114 na 59. Hlavní reforma srbského soudnictví provedená v letech 2008 a 2009 stanovila současnou organizaci soudů, snížila počet prvoinstančních soudů ze 138 na 34 a počet soudců a státních zástupců o 20 až 25 % a rovněž zavedla 2 nové orgány - Nejvyšší soudní radu a Radu státních zástupců (Evropská komise, 2010b). Přes probíhající reformy, zmíněné problémy stále přetrvávají a v posledních letech je kritika Evropské komise zaměřena také na netransparentní výběr soudců a státních zaměstnanců, který v obou zemích zajišťují Rady soudců a státních zástupců (Evropská komise, 2010a; 2010b).

Úroveň právního řádu patří mezi nejhůře hodnocené subindexy nejen v Chorvatsku a Srbsku, ale i v rámci zemí CEE. Na nízké úrovni indexu se podílejí přetrvávající problémy v oblastech, na něž byly reformy zaměřeny. Přes toto konstatování lze pozorovat poměrně výrazný rozdíl mezi oběma zeměmi: stav právního řádu je po celé sledované období v Chorvatsku lepší, Srbsko dokonce ani roce 2010 nedosáhlo úrovně Chorvatska roku 1998. Obtíže při budování moderního právního řádu demonstrují nízké hodnoty subindexu po celé sledované období. Zároveň je v této části institucionálního prostředí možno vidět nejvýraznější rozdíly v úrovni mezi zeměmi EU-8 a Balkánem.

Tabulka 3: GM5 - Právní řád

Rok:	1998	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Chorv.	-0,28	0,05	-0,13	-0,02	0,08	0,10	-0,05	0,04	0,08	0,15	0,19
Srbsko	-1,31	-1,28	-0,96	-0,95	-0,68	-0,92	-0,58	-0,51	-0,53	-0,43	-0,39
Balkán	-0,63	-0,60	-0,53	-0,53	-0,35	-0,34	-0,40	-0,33	-0,28	-0,17	-0,17
EU-8	0,63	0,56	0,62	0,65	0,70	0,70	0,72	0,74	0,80	0,83	0,84

Legenda: -2,5 (nejhorší kvalita); +2,5 (nejlepší kvalita); vlastní úprava;

Zdroj: Světová banka: One Indicator for Selected Countries. [online][cit. 2013-04-25]. Dostupné z: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/mc_countries.asp>.

4 Konkurenceschopnost Chorvatska a Srbska

Světové ekonomické fórum hodnotí konkurenceschopnost pomocí 12 pilířů, které jsou rozděleny na 3 části - základní požadavky (institute, infrastruktura, makroekonomické prostředí, zdravotnictví a základní vzdělání), výkonnostní podpora (vyšší vzdělání a odborná příprava, efektivnost trhů, rozvoj finančního trhu, technologická připravenost a velikost trhu) a inovace a sofistikované faktory (sofistikovanost podnikání a inovace). Země jsou děleny podle fáze jejich rozvoje - ekonomika hnaná výrobou, ekonomika hnaná efektivitou, ekonomika hnaná inovacemi a dva přechody mezi těmito fázemi (Schwab, 2011).

Ve fázi rozvoje je Chorvatsko dlouhodobě řazeno mezi země v přechodu mezi ekonomikou hnanou efektivitou a ekonomikou hnanou inovacemi. Podle Schwaba a kol. (2010) v roce 2010 bylo mezi tyto země řazeno např. Slovensko, Pobaltské státy, Polsko, Maďarsko, Chile nebo Taiwan. Srbsko patří dlouhodobě do ekonomik hnaných efektivitou, mezi tyto ekonomiky jsou v roce 2010 řazeny např. ostatní balkánské země, Argentina, Brazílie, Rusko, Mexiko nebo Turecko.

Následující hodnocení vychází ze „Zpráv o světové konkurenceschopnosti“ (Schwab a kol., 2003; 2006; 2008; 2009; 2010; 2011). Světové ekonomické fórum v rámci hodnocení konkurenceschopnosti zjišťuje v dotazníkovém průzkumu nejvíce problematické faktory pro podnikání. Z hodnocení vyplývá, že pro obě země jsou nejproblémovějšími faktory neefektivní státní byrokracie a korupce, pro Chorvatsko přístup k financování z veřejných zdrojů, daňová regulace a velikost daňových sazeb, kdežto pro Srbsko politická nestabilita, inflace, zločinnost a nedostatečná infrastruktura. Chorvatsko je na vyšší úrovni, protože vnímání problémů je zaměřeno na daně a financování z veřejných zdrojů, zatímco v Srbsku je za problém vnímána hlavně špatná institucionální kvalita a z ní vycházející ekonomické problémy.

V obou zemích patří institute ke špatně hodnoceným pilířům. Celkovou nižší úroveň institucionální kvality lze ukázat na hodnocení pilíře institute, kde z dvaceti faktorů jsou u Chorvatska považovány pouze dva za konkurenční výhody⁵, u Srbska žádný. Nevýhody v oblasti institucí jsou u obou zemí podobné - zatížení regulacemi vlády, efektivnost správních rad, účinnost právního rámce, ochrana zájmů menšinových vlastníků, nezávislost soudů.

Nejlepších výsledků v indexu světové konkurenceschopnosti (GCI) dosahují obě země v části základní požadavky, a to hlavně v pilířích zdravotnictví a základní vzdělání (u Srbska jediný pilíř, který má vyšší hodnotu než je průměr ekonomik hnaných efektivitou), nejhorších v části inovace a sofistikované faktory, především v pilířích inovace a sofistikovanost podnikání a v již zmíněném pilíři institute. Odlišnost v úrovni konkurenceschopnosti lze rovněž ukázat na pilířích, které mají nejnižší hodnotu. Vedle pilíře institute, je to u Chorvatska nejnáročnější pilíř inovace, naopak u Srbska je to pilíř infrastruktura, jeden z nejzákladnějších. Zároveň je vidět i rozdíl v pilířích s největším množstvím konkurenčních výhod, u Srbska pouze již zmíněný pilíř zdravotnictví a základní vzdělání, u Chorvatska navíc pilíř infrastruktura a technologická připravenost.

V hodnocení konkurenceschopnosti se výrazně zlepšila úroveň jen u Srbska a u průměru balkánských zemí, zatímco Chorvatsko a země EU-8 zůstaly na téměř neměnných hodnotách,

⁵ Faktor je u Chorvatska a Srbska považován za konkurenční výhodu, pokud má v celosvětovém srovnání pořadí lepší než 50. místo (podle metodiky Světového ekonomického fóra).

což v komparaci s celosvětovým pořadím způsobuje relativní propad, který je nejméně výraznější u Chorvatska a i u Srbska. To se dá vysvětlit zařazováním nových států do indexu a zároveň pomalejším zvyšováním konkurenceschopnosti než u ostatních zemí, na čemž má vliv nízká kvalita institucionálního prostředí.

Tabulka 4: Index světové konkurenceschopnosti (GCI)

Rok:		2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Chorvatsko	GCI	3,97	3,94	3,74	4,24	4,20	4,22	4,03	4,04
Srbsko		3,36	3,23	3,38	3,69	3,78	3,90	3,77	3,84
Balkán		3,52	3,67	3,45	3,84	3,83	3,92	3,91	4,02
EU-8		4,51	4,54	4,42	4,62	4,47	4,43	4,38	4,40
Chorvatsko	Pořadí	53	61	62	51	57	61	72	77
Srbsko		77	89	80	87	91	85	96	96
Balkán		70	71	78	78	87	82	82	79
EU-8		36	43	39	37	40	46	47	48

Legenda: 1 (nejméně konkurenceschopná); 7 (nejvíce konkurenceschopná); GCI (hodnota indexu); pořadí ve světě (v roce 2003 102 zemí, v roce 2010 139 zemí); vlastní úprava;

Zdroj: Schwab a kol. (2003; 2006; 2008; 2009; 2010; 2011);

5 Vliv institucionálního prostředí na konkurenceschopnost

Prvním krokem zhodnocení vlivu institucionálního prostředí na konkurenceschopnost je následující korelační analýza. Proměnné GM a GCI mají pozitivní korelaci 0,9132⁶. Při provedení korelační analýzy pro dílčí proměnné, vychází pozitivní korelace 0,8440 (GM2; GCI) a 0,8896 (GM5; GCI). Závěr vyplývající z této korelační analýzy je, že existuje silná pozitivní závislost mezi institucionálním prostředím a konkurenceschopností u zemí CEE. Zároveň můžeme říci, že kvalita právního řádu má o něco vyšší vliv než politická stabilita. Pokud rozdělíme země CEE na dvě skupiny (Balkán, EU-8)⁷ a uděláme opět korelační analýzu, můžeme konstatovat, že kvalita institucionálního prostředí má vyšší vliv u méně vyspělých zemí. Tento závěr odpovídá tezi o charakteru institucionálního prostředí jako předpokladu úspěšného ekonomického rozvoje, popř. že méně vyspělé země musejí nejprve provést institucionální reformy a posléze mohou využívat (neoklasických) konvergenčních efektů, resp. dosahovat lepších ekonomických ukazatelů.

Na jednotlivých částech institucionálního prostředí můžeme pozorovat rozdílné vlivy, u balkánských zemí jsou to oblasti politické stability, právního prostředí a úrovně demokracie, naopak u zemí EU-8 jsou to efektivnost vlády a rozsah korupčního prostředí. Současně je možno vidět, že námi vybrané oblasti institucionálního prostředí vykazují poměrně těsný vztah u balkánských zemí, tedy i u Chorvatska a Srbska, zatímco u zemí EU-8 je míra korelace výrazně nižší (především v oblasti politické stability a úrovně demokracie). To potvrzuje již zmíněný fakt, že země EU-8 dosáhly určité úrovně politické stability, případně demokracie, při které přestává být tato úroveň jedním z hlavních institucionálních faktorů ovlivňujících konkurenceschopnost dané ekonomiky.

⁶ Hodnoty pro země CEE v letech 2003 až 2010 (Albánie a Bosna a Hercegovina od roku 2005, Černá Hora od roku 2007), 120 pozorování

⁷ Počet pozorování pro Balkán je 56, pro země EU-8 je 64.

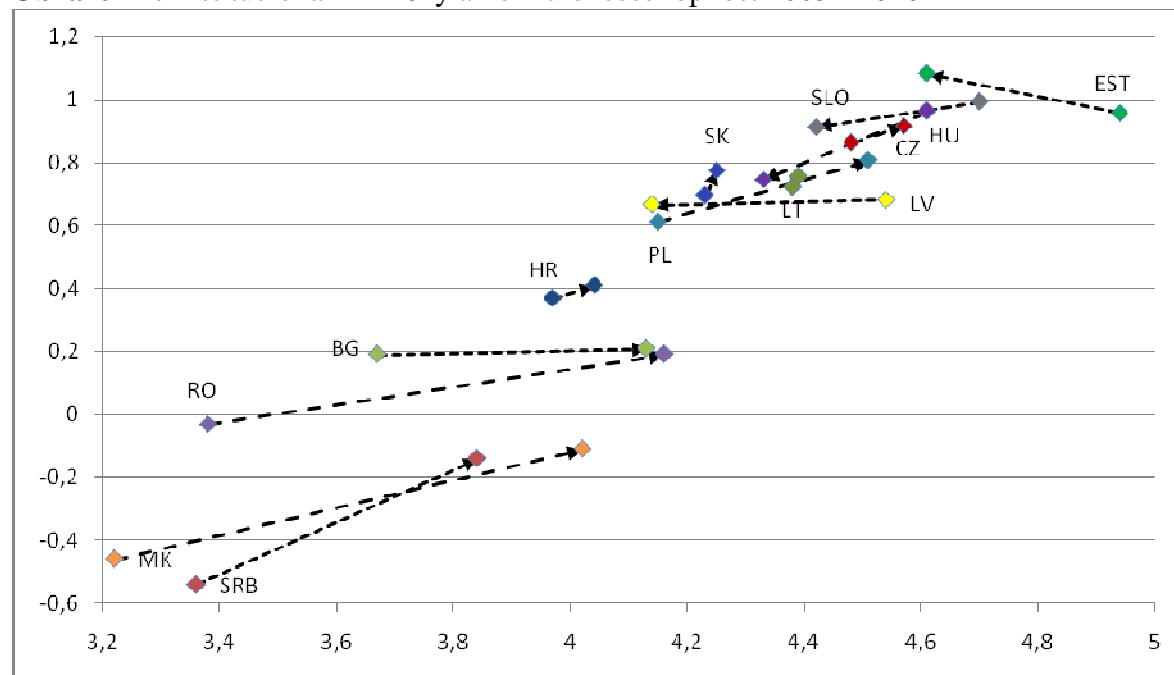
Tabulka 5: Korelační vztahy pro země Balkánu a EU-8

		GM	GM1	GM2	GM3	GM4	GM5	GM6
Balkán	GCI	0,7794	0,6915	0,7339	0,6016	0,6642	0,7537	0,6251
EU-8		0,7341	0,4957	0,3866	0,6825	0,5038	0,5611	0,6032

Legenda: GM - nevážený aritmetický průměr jednotlivých subindexů; GM1 - úroveň demokracie, GM2 - politická stabilita, GM3 - efektivnost vlády, GM4 - kvalita regulace, GM5 - právní řád, GM6 - kontrola korupce; GCI - Index světové konkurenceschopnosti; vlastní úprava;

Zdroj: Světová banka: One Indicator for Selected Countries. [online][cit. 2013-04-25]. Dostupné z: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/mc_countries.asp>. Schwab a kol. (2003; 2006; 2008; 2009; 2010; 2011);

Druhým krokem provedené analýzy je znázornění dynamiky institucionálních změn a konkurenceschopnosti u vybraných zemí CEE, které jsou hodnoceny Světovým ekonomickým fórem od roku 2003. U všech zemí (kromě Estonska) je směr vývoje institucionálního prostředí a konkurenceschopnosti stejný, což opět ukazuje již zmíněný poznatek, že instituce jsou důležitým předpokladem pro ekonomický rozvoj, ale zároveň je kvalita institucí jen jedním z determinantů konkurenceschopnosti. Z balkánských zemí má Chorvatsko nejvyspělejší institucionální prostředí a do roku 2008 bylo nejlépe hodnoceno i co se týče konkurenceschopnosti, ale po tomto roce došlo ke snížení hodnocení, a proto bylo Chorvatsko předstiženo Bulharskem a Rumunskem. Srbsko, i přes výrazný pokrok, stále patří mezi nejhůře hodnocené balkánské země a ze sledovaných zemí mělo v roce 2010 nejhorší hodnocení. Oproti ostatním balkánským zemím vykazuje Chorvatsko nízkou institucionální dynamiku a malé zlepšení konkurenceschopnosti. Ze zemí EU-8 se výrazněji zvýšila konkurenceschopnost jen u České republiky, Polska a případně Slovenska, u ostatních zemí došlo k poklesu. Zatímco u balkánských zemí je pozitivní trend, tak u zemí EU-8 celkově není výraznější pokrok, proto je vidět přibližování zemí Balkánu. Přesto dynamika zvýšení úrovně institucionálního prostředí, respektive konkurenceschopnosti, není dostatečná, což odráží hodnocení konkurenceschopnosti v roce 2010 v rámci vzorku 139 zemí (viz Tab. 4).

Obrázek 1: Institucionální změny a konkurenceschopnost 2003 - 2010

Legenda: Osa X - GCI; Osa Y - GM; GM je nevážený aritmetický průměr jednotlivých subindexů; vlastní úprava;

Zdroj: Světová banka: One Indicator for Selected Countries. [online][cit. 2013-04-25]. Dostupné z: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/mc_countries.asp>. Schwab a kol. (2003; 2006; 2008; 2009; 2010; 2011);

Závěr

Od pádu autoritářských režimů dosáhlo Chorvatsko i Srbsko, i díky plnění přístupových kritérií Evropské unie, patrný pokrok v otázce kvality institucionálního prostředí. V mezinárodním srovnání však zůstává kvalita institucionálního prostředí obou největších post-jugoslávských republik stále problematická. A tato skutečnost je podle našeho názoru v pozadí ekonomických problémů, v našem případě stále relativně nízké konkurenceschopnosti obou zemí. Co se týče hlavního rozdílu mezi oběma zeměmi, Chorvatsko je dnes považováno za politicky poměrně stabilní zemi, což nejlépe dokládá fakt, že Chorvatsko by se v červenci 2013 mělo stát členem Evropské unie. Země disponuje dlouhodobě stabilnějšími vládami než Srbsko a vliv extremistických stran je zde minimální. Chorvatsko je rovněž etnicky a nábožensky homogenní zemí, což znamená, že zde neexistují území či regiony usilující o odtržení, a současně na nátlak EU se chorvatská vláda snaží o návrat srbských a romských uprchlíků a o zlepšení jejich postavení ve společnosti. Naopak na politickou stabilitu Srbska mají výrazný vliv nevyřešené otázky v oblastech Sandžaku, Preševského údolí a Kosova.

Naopak v oblasti právního řádu a také v oblasti korupce dosahují obě země společně dlouhodobě nízkého hodnocení. Špatný stav justice a policie je jedním z hlavních pozůstatků Tuđmanova a Miloševićova režimu a jeho zlepšení se stalo také jedním z hlavních požadavků Evropské unie. Reformy byly v obou zemích zaměřeny na snížení počtu soudů a jejich racionalizaci a efektivnost, na vzdělávání soudců, snížení počtu nevyřešených případů z devadesátých let, zahájení nezávislých soudních procesů s válečnými zločinci, zavádění informačních technologií a snížení vlivu politiků na korupční kauzy. Přes provedené reformy a dílčí úspěchy (např. snížení počtu nevyřízených případů, ukončení několika korupčních kauz nebo snížení počtu soudů) všechny jmenované problémy nadále přetrvávají, což se odráží i ve velmi nízkém hodnocení v rámci Governance Matters.

Nová institucionální ekonomie i nová politická ekonomie argumentují, že nerozvinuté formální instituce mají negativní dopad na dosahované tempo ekonomického růstu, ekonomický rozvoj země či životní úroveň jejích obyvatel. My jsme se v tomto textu zaměřili na vztah mezi kvalitou institucionálního prostředí a konkurenceschopností.

Hodnocení konkurenceschopnosti na základě indexu světové konkurenceschopnosti Světového ekonomického fóra ukazuje problematickou pozici Chorvatska i Srbska. Hodnota indexu se sice mezi lety 2003 a 2010 v případě obou zemí mírně zvýšila, jejich relativní pozice se však naopak zhoršila (byť je třeba dodat, že počet zařazených zemí se v mezidobí rozšířil). Za výrazně problematický faktor lze považovat právě pilíř „instituce“. V jeho rámci jsou za klíčové konkurenční nevýhody považovány rovněž neefektivní státní byrokracie, vysoká míra korupce, zatížení ekonomiky vládními regulacemi, nízká efektivnost správních rad, nedostatečná ochrana zájmů menšinových vlastníků atd. Výraznou slabinou obou zemí je špatné hodnocení v případě nejnáročnějších pilířů „inovace a sofistikovanost podnikání“, u zaostávajícího Srbska pak i v případě základního pilíře „infrastruktura“.

Korelační analýza prokázala silnou pozitivní závislost mezi kvalitou institucionálního prostředím a konkurenceschopností a zároveň vyšší vliv institucí u méně vyspělých balkánských zemí, z čehož lze implikovat, že kvalita institucionálního prostředí skutečně je zvláště v případě méně vyspělých zemí důležitým předpokladem úspěšného ekonomického rozvoje. Zvolený vzorek obou relativně blízkých post-jugoslávských republik, Chorvatska a Srbska, rovněž umožňuje sledovat nejprve obdobný vývoj jednotlivých indikátorů (stagnace na nízkých úrovních) v období autoritářských režimů a posléze rychlejší zlepšení Chorvatska,

kteře začalo dřívě s razantními reformami politického a institucionálního prostředí, s čímž koresponduje i zlepšení ekonomických ukazatelů, resp. námi sledovaného indexu konkurenceschopnosti.

Rozdíly ve vyspělosti jsou rovněž propojeny s rozdílným vlivem jednotlivých částí institucionálního prostředí, u balkánských zemí jsou to politická stabilita, právní prostředí a úroveň demokracie, naopak u zemí EU-8 jsou to hlavně efektivnost vlád a rozsah korupce. Tento poznatek umožňuje jednotlivým vládám identifikovat, jakým směrem by se měly zaměřit při zlepšování úrovně institucionálního prostředí. Na závěrečném grafu je vidět dynamika jednotlivých zemí, kdy balkánské země dosahují pozitivního trendu, naopak u zemí EU-8 celkově nedochází k výraznější změně, což vede ke zhoršení pozice v celosvětové komparaci (viz. Tab. 4). Jedním z faktorů nízké dynamiky konkurenceschopnosti je právě stav institucionálního prostředí, jak je vidět např. u Chorvatska, Litvy, Maďarska nebo Slovinska.

Poděkování

Tento příspěvek vznikl díky podpoře MENDELU IGA 30/2012.

Literatura

- [1] ACEMOGLU, D., S. JOHNSON, S. and J. ROBINSON, 2004. *Institutions as the Fundamental Cause of Long-Run Growth*. 1. vyd. NBER Working Paper 10481. Cambridge: NBER. s. 92. Dostupné z: <http://www.nber.org/papers/w10481>
- [2] ALESINA, A., S. ÖZLER, N. ROUBINI and P. SWAGEL, 1996. Political Instability and Economic Growth. *Journal of Economic Growth*. 1(2), 189–211. ISSN 1573-7020.
- [3] BIEBER, F. and D. STJEPANOVIĆ, 2006. *Nations in transit 2006: Serbia (Serbia and Montenegro)*. [online]. 1. vyd. Washington: Freedom House. [cit. 2012-08-29]. Dostupné z: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/473aff3a50.html>
- [4] BIRN, 2012a. Dacic Presents Goals of Serbia's New Govt. *BalkanInsight.com* [online] [cit. 2012-08-31]. Dostupné z: <http://www.balkaninsight.com/en/article/dacic-presents-goals-of-new-govt>
- [5] BIRN, 2012b. Key Political Parties in Croatia. *BalkanInsight.com* [online]. [cit. 2012-08-30]. Dostupné z: <http://www.balkaninsight.com/en/article/who-is-who-political-parties-in-croatia>
- [6] BIRN, 2012c. Key Parties in Serbia. *BalkanInsight.com* [online] [cit. 2012-08-31]. Dostupné z: <http://www.balkaninsight.com/en/article/who-is-who-political-parties-in-serbia>
- [7] CABADA, L, 2008. Srbsko: K demokracii bez vyrovnání s minulostí?. In: CABADA, L., et. al. *Nové demokracie střední a východní Evropy: komparace politických systémů*. 1. vyd. Praha: Oeconomica. s. 442. ISBN 978-80-245-1388-1.
- [8] ENGLISH, C., 2008. Many in the Balkans Lack Confidence in Judicial Systems. *Gallup.com*. [online] [cit. 2012-08-15]. Dostupné z: <http://www.gallup.com/poll/104872/many-balkans-lack-confidence-judicial-systems.aspx>
- [9] EUROPEAN COMMISSION, 2010a. *Croatia 2010 Progress Report* [online]. 1. vyd. Brusel: Commission of the European Communities. s. 71. [cit. 2012-08-29]. Dostupné z: <http://www.tacso.org/documents/otherdoc/?id=2769>

- [10] EUROPEAN COMMISSION, 2010b. *Serbia 2010 Progress Report* [online]. 1. vyd. Brusel: Commission of the European Communities. s. 59. [cit. 2012-08-29]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/sr_rapport_2010_en.pdf
- [11] GROCHOVÁ, L. a L. KOUBA, 2011. Political instability and economic growth: an empirical evidence from the Baltic states. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*. **59**(2), 81-87. ISSN 1211-8516.
- [12] HALL, R. and Ch. JONES, 1999. Why Do Some Countries Produce So Much More Output Per Worker than Others? *The Quarterly Journal of Economics*. **114**(1), 83-116. ISSN 1531-4650.
- [13] HLOUŠEK, V, 2008. Chorvatsko: Mezi pokušením autoritarismu a evropskou integrací. In: CABADA, L., et. al. *Nové demokracie střední a východní Evropy: komparace politických systémů*. 1. vyd. Praha: Oeconomica. s. 442. ISBN 978-80-245-1388-1.
- [14] HUMAN RIGHTS WATCH, 2006. *Croatia: A Decade of Disappointment: Continuing Obstacles to the Reintegration of Serb Returnees* [online]. 1. vyd. New York: Human Rights Watch. s. 41. [cit. 2012-08-30]. Dostupné také z: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/4517cceb4.html>
- [15] INTER-PARLIAMENTARY UNION, 2012. Serbia Narodna skupstina. *Ipu.org* [online] [cit 2012-02-13]. Dostupné z: http://www.ipu.org/parline-e/reports/2355_A.htm
- [16] JONG-A-PIN, R, 2009. On the measurement of political instability and its impact on economic growth. *European Journal of Political Economy*. **25**(1), 15–29. ISSN 0176-2680.
- [17] JÜTTING, J, 2003. *Institutions and Development: A Critical Review*. 1. vyd. Working Paper 210. Issy-les-Moulineaux: OECD Development Centre. s. 47. Dostupné z: <http://ideas.repec.org/p/oec/devaaa/210-en.html>
- [18] KOUBA, L, 2009. Návrh klasifikace soudobých sociálně-ekonomických přístupů k teorii růstu. *Politická ekonomie*. **57**(5), 696-713. ISSN 0032-3233.
- [19] KOUBA, L, 2011. Teorie růstu nové politické ekonomie na přelomu 20. a 21. století. *Acta academica karviniensia*. **2010**(2), 148-159. ISSN 1212-415X.
- [20] MÁDR, M, 2012. *Vývoj politického a institucionálního prostředí Chorvatska a Srbska v letech 2000 až 2010*. Brno. Bakalářská práce. Mendelova univerzita v Brně. Provozně ekonomická fakulta. s. 82.
- [21] MADIR, J, 2011. Recent developments in judicial reform in Croatia. *Law in Transition 2011* [online]. London: European Bank for Reconstruction and Development. s. 52-58. [cit. 2012-08-30]. ISSN 1683-9161. Dostupné také z: <http://www.ebrd.com/pages/research/publications/newsletters/lawintransition11.shtml>
- [22] OLSON, M, 2000. *Power and Prosperity: Outgrowing Communist and Capitalist Dictatorships*. 1. vyd. New York: Basic Books. s. 272. ISBN 978-04-65051-96-0.
- [23] PERANIĆ, B., 2006. *Nation in transit 2006: Croatia* [online]. 1. vyd. Washington: Freedom House. [cit. 2012-08-29]. Dostupné z: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/473aff32c.html>
- [24] PRZEWORSKI, A. and F. LIMOGNI, 1993. Political Regimes and Economic Growth. *The Journal of Economic Perspectives*. **7**(3), 51-69. ISSN 0895-3309.

- [25] RODRIK, D., A. SUBRAMANIAN and F. TREBBI, 2002. *Institutions Rule: The Primacy of Institutions over Geography and Integration in Economic Development*. 1. vyd. NBER Working Paper 9305. Cambridge: NBER. s. 44. Dostupné z: <http://www.nber.org/papers/w9305>
- [26] SOVÁK, M, 2007. Pravicový extremismus v Srbsku. *Rexter* [online]. 5(2), 38-46. [cit. 2012-02-12]. ISSN: 1214-7737. Dostupné z: <http://www.rexter.cz/pravicovy-extremizmus-v-srbsku/2007/11/01/#more-329>
- [27] SCHWAB, K., M. E. PORTER, A. LOPEZ-CARLOS and X. SALA-I-MARTIN, 2003. *The Global Competitiveness Report 2003–2004*. 1. vyd. New York: Oxford University Press. s. 606. ISBN 978-01-95173-60-4.
- [28] SCHWAB, K., M. E. PORTER, A. LOPEZ-CARLOS and X. SALA-I-MARTIN, 2006. *The Global Competitiveness Report 2006–2007*. 1. vyd. Basingstoke: Palgrave Macmillan. s. 608. ISBN 978-14-03996-36-7.
- [29] SCHWAB, K. and M. E. PORTER, 2008. *The Global Competitiveness Report 2008–2009*. 1. vyd. Geneva: World Economic Forum. s. 500. ISBN 978-92-95044-11-1.
- [30] SCHWAB K, 2009. *The Global Competitiveness Report 2009–2010*. 1. vyd. Geneva: World Economic Forum. s. 479. ISBN: 978-92-95044-25-8.
- [31] SCHWAB K, 2010. *The Global Competitiveness Report 2010–2011*. 1. vyd. Geneva: World Economic Forum. s. 501. ISBN 978-92-95044-87-8.
- [32] SCHWAB K, 2011. *The Global Competitiveness Report 2011–2012*. 1. vyd. Geneva: World Economic Forum. s. 527. ISBN: 978-92-95044-74-6.
- [33] SOVÁK, M, 2008. Ideológia extrémnej pravice v Chorvátsku a Srbsku. *Středoevropské politické studie* [online]. 10(2-3), 186-215. [cit. 2012-02-17]. ISSN 1213-2691. Dostupný z: <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=339>
- [34] ŠTĚPÁNEK, V, 2007. Aktuální problémy srbské společnosti. In: ŠTĚPÁNEK, V., eds. *Současné Srbsko: politika, kultura, Evropská unie*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství Františka Šalé – ALBERT, s. 11-35. ISBN: 978-80-7326-127-8.
- [35] WORLD BANK GROUP, 2012. One Indicator for Selected Countries. *Info.worldbank.cz* [online] [cit. 2013-04-25]. Dostupné z: http://info.worldbank.org/governance/wgi/mc_countries.asp